

Publication of Association Esprit, Société et Rencontre
Strasbourg/France

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

Volume 5 Issue 8, p. 779-802, December 2012

I NUMARALI EVÂMİR-İ SULTANIYE DEFTERİNE (1689-1691) GÖRE II. SÜLEYMAN DÖNEMİNDE HALEP*

*ALEPPO; ACCORDING TO EVÂMİR-I SULTANIYE BOOK
(1689–1691) NUMBER I, DURING THE REIGN OF SULEYMAN
THE SECOND*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KABACIK

Kilis 7 Aralık Üniversitesi M. R. Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

* Bu makale Yrd.Doç.Dr. Mehmet KABACIK tarafından yürütülen DPT Türkiye Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı Halep Şer'îye Sicilleri Projesi (2007-2010) kapsamında hazırlanmıştır.

Abstract

The years 1689-1691 in the Ottoman Empire composes a part of troublesome process occurred after the Vienna defeat. During the reign of Suleyman the second financial and military measures were taken to stop the defeat. In this period, 228 implementation were sent to Aleppo in two years, to make the measures applied and to overcome the problems occurred in Aleppo. The most important subject of public complaints were about unfair tax demands of the tax farmer. In the sent implementation, on one hand it were stated not to tyrannise to the public and on the other hand collecting the taxes completely and sending them to the centre were demanded. Recruitment, participating of the soldiers in the province to Austrian military expedition, making the soldiers who don't participate to expedition break up with military, public order incidents and the measures taken, "avârız" taxes and exemptions, the use of dough(mangır), the status of minorities were the main subjects of the correspondences between Aleppo and Istanbul. Despite the orders sent from the center of the state solutions didn't found for the complaints of the people and unfair taxes continued to be collected. A lot of people, leaved their the houses and the village because of unfair taxes. The families whose income worsened were exempt from Avariz taxes. The highness of number of the families who were exempted from Avariz taxes in the center of Aleppo is a indicator shows that the people who lives in rural Aleppo affected much more by the negative developments that occurred that time. After a long period copper coins named dough were minted order to overcome financial hardship. After that dough predominated Aleppos' market but couldn't stay so long and were withdrawn from circulation.

Keywords

Aleppo, Tax Corruption, Exemptions, Suleyman The Second, Duogh

Öz

Osmanlı Devletinde 1689-1691 yılları, Viyana bozgunu sonrasında yaşanan sıkıntılı sürecin bir bölümünü oluşturmaktadır. II. Süleyman döneminde, yaşanan bozgunu durdurmak için mali ve askeri konularda tedbirler alınmış, düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde Halep'te yaşanan sıkıntılı aşmak, alınan tedbirler ve yapılan düzenlemelerin uygulanmasını sağlamak için iki yıl içerisinde Halep'e 228 adet hüküm gönderilmiştir. Mültezimlerin haksız vergi talepleri halkın en önemli şikayet konusunu oluşturmaktadır. Gönderilen hükümlerde bir taraftan halka zulm edilmemesi belirtilirken diğer taraftan vergilerin eksiksiz olarak toplanıp merkeze gönderilmesi istenmektedir. Halktan asker toplanması ve eyalette bulunan askeri kuvvetlerin Avusturya seferine katılması, sefere katılmayanların askerlikle ilişkilerinin kesilmesi, asayiş olayları ve alınan tedbirler, avârız vergileri ve muafiyetler, mangır kullanımı ve azınlıkların durumu ile ilgili gelişmeler Halep ile İstanbul arasındaki yazışmaların başlıca konularını teşkil etmektedir. Devlet merkezinden gönderilen emirlere rağmen halkın şikayetlerine çözüm üretilmemiş, haksız vergi toplanmaya devam edilmiştir. Haksız vergilerden dolayı bir çok insan evini, köyünü terk etmiştir. Gelir durumu kötüleşen aileler avarız vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Avarız vergilerinden muaf tutulanların sayısının Halep'in merkezine göre kırsal kesimde çok daha fazla olması, yaşanan olumsuz gelişmelerden Halep'in kırsal kesiminin çok daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Mali sıkıntıyı aşmak için uzun bir aradan sonra mangır adıyla bakır para kesilmiştir. Halep piyasasına kısa zamanda hakim olan mangırın kullanımı fazla uzun olmamış ve tedavülden kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halep, Vergi Yolsuzlukları, Muafiyetler, II. Süleyman, Mangır.

GİRİŞ

Osmanlı döneminden kalma 731 adet şer'îye sicili ile Halep zengin bir sicil koleksiyonuna sahiptir¹. Bu sicillerden 67 tanesini, devlet merkezinden gönderilen hükümler ve bölge içinde gelişen önemli olayların kaydedildiği ve Evâmîr-i Sultaniye olarak adlandırılan² defterler oluşturmaktadır. Makalemizde bu defterlerin ilkinin oluşturduğu 1 Numaralı Halep Evâmîr-i Sultaniye Defteri incelenerek dönemin askeri, mali ve sosyal durumu değerlendirilecektir. 1100-1102 yıllarına ait defter ile 1161-1164 yılları arasında ait iki ayrı defterin birleştirilmesinden oluşan 1 numaralı defterin sadece 1100 – 1102 yıllarını kapsayan kısmı incelenmiştir. Toplam 393 sayfa ve 714 hükmün bulunduğu defterin incelediğimiz döneme ait kısmı 120 sayfa ve 228 hükümden oluşmaktadır. Kayıtların en eski tarihlisi 22 Rebi'ül-sânî 1100/10 Şubat 1689 tarihli olup Halep'in merkezindeki mahallelerden asker teşkili ile ilgilidir. En son kayıt da 3 Zilhicce 1102/28 Ağustos 1691 tarihlidir.

1683 Viyana bozgunu sonrasında Macaristan'ın kaybedildiği savaş sürecinde Avusturya, Rusya ve Venedik ile mücadele devam ediyordu. Cephelerde yenilgiler sürerken yeniçerilerin isyanı sonucu IV. Mehmet tahttan indirilmiş ve 1687 yılında II. Süleyman tahta çıkartılmıştır. II. Süleyman'ın saltanatının ilk döneminde savaşın gidişatını düzeltmek için nefir-i amm çıkartılarak eyaletlerden asker toplanmıştır. Tedbirlere rağmen İstolni Belgrat, Lippo, Varadin, Belgrat, Semendire gibi merkezler Avusturyalıların eline geçmiştir. Yeni bir umut olarak 1690 yılında Sakız Adası Muhafızı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa sadarete getirilmiştir. Fazıl Mustafa Paşa sadrazam olduktan sonra idari, askeri ve mali bir takım düzenlemeler gerçekleştirmiş, hazırlıklar tamamlandıktan sonra 1690 yılında Avusturya cephesine sefere çıkmıştır. Bu sefer sonunda Niş, Semendire ve Belgrad Avusturyalılarından geri alınmıştır³. Ertesi yıl tekrar Fazıl Mustafa Paşa Avusturya cephesine sefere çıkmış, ordunun sefere hareketinden çok kısa bir süre sonra 22 Haziran 1691 tarihinde II. Süleyman vefat etmiştir. Saltanata geçen II. Ahmet'te Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığını devam ettirmiştir. Fakat 19 Ağustos 1691 tarihinde Slankamen Muharebesinde Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit olmuştur. Bunun üzerine Ordunun serdarlığına tayin olunan Halep Valisi Vezir Koca Halil Paşa orduyu Belgrat'a çekmiştir⁴.

Viyana bozgunu sonrası yaşanan süreçteki yenilgiler, gerek Balkanlar'da ve gerekse Anadolu'da kargaşa, iktisadi çöküntü ve asayiş olaylarının çıkmasına sebep olmuştur. Ordunun bozgunu, şehirlerde asayişin sağlanarak görevli garnizonların cepheye sevki, iktisadi çöküntü, yol güvenliğinin azalması, eyaletlerdeki merkezi idarenin etkisini iyice zayıflatmıştır.

¹ Hama, Humus, Halep, Şam ve Gazze'ye ait 2440 adet şer'îye sicili 1959 yılında oluşturulan Şam'daki Merkez-i Vesâik-i Tarihiye'de toplanmıştır.

² Şam'daki Merkez-i Vesâik-i Tarihiye'de Evâmîr-i Sultaniye olarak adlandırılan bu defterlerin benzerleri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Şikayet ve Ahkam Defterleri olarak kayıtlıdır.

³ Robert Mantran, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?" **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Yayın Yönetmeni Robert Mantran) c.1, İstanbul 1995, s.303.

⁴ Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül- Vukuat**, c.III-IV, (Yayına Hazırlayan Neşet Çağatay), Ankara 1992, s.10.

Rumeli’de güvenlik ve mali idare, önemli ölçüde yerel güçler tarafından sağlanmaya başlamıştır. İdare, çoğu yerde ayanlara ve sancaklarda mütesellimlere teslim edilmiştir. Viyana bozgunu sonrası dönem, celali isyanları dönemi kargaşasına benzemiştir. Fakat bu seferki karışıklıklar, imparatorluğun toplumsal ve idari hayatında bir çok konuda değişiklikler yapılmasına, yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur⁵.

Osmanlı Devletinin savaş durumuna ana hatları ile değinmeye çalıştığımız 1689-1691 yılları arasında Halep’te durum nasıldı? Savaşın etkisi bölgede nasıl hissediliyordu? Savaşın gidişatını düzeltmek için alınan askeri ve mali tedbirler bölgeye nasıl yansımıştır? Bölgede yaşanan sorunlar ve şikayetler nelerdir? Belirtilen konularla ilgili gönderilen hükümlerde, mevcut sorunlar özetlendikten sonra alınması gereken tedbirler ve yapılması gereken çalışmalarla ilgili emirlere yer verilmiştir. Halep – İstanbul arasındaki yazışmalara dayanarak hazırlanmış olduğumuz bu çalışma ile Halep’te yaşanan olaylar ve durum göz önüne serilmeye çalışılacaktır.

1-VERGİLER, YOLSUZLUKLAR VE HALKIN ŞİKAYETLERİ

Halep, coğrafi genişliği ve iktisadi potansiyeli yönünden Osmanlı Devleti’nin önde gelen eyaletlerinden birisidir. Eyaletten toplanan şer’i ve örfi vergiler, devletin önemli gelir kalemlerinden birisini oluşturmaktadır. 1102 senesi Halep Muhassallığı mukata’ası 225 yük 31 bin 432(toplam 22 531 432)⁶ akçe gibi yüksek bir meblağdır. Muhassallık aklamından mukata’at ve maktu’ât ve dimosât ve cizye ve emvali saire malları 185 yük 81292 akçe, darül-vekâle ve tevâbi’ mukata’ası 35 yük 25600 akçe, meşîdlik su mukata’ası 2 yük 4540 akçe, Yahudi ve keferesinden 2 yük 20000 akçedir. 18 yükü peşin kalanı 4 eşit taksit olmak üzere sabık Sipahiler Ağası Mustafa Ağa’ya iltizama verilmiştir⁷.

Vergilerin tahsili, mültezimlerle reaya arasında her zaman problem olagelmıştır. Bu durum savaş dönemlerinde artan masraflar ve askerin mevâcibleri için devlet merkezinin mültezimleri sıkıştırmasıyla daha da şiddetlenmektedir. Devlet merkezi mültezimleri sıkıştırırken onlar da halka baskı yapmakta, halk da sürekli olarak merkeze şikayetlerde bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz dönem Viyana bozgunu sonrası süregelen savaş dönemi olduğu için masrafları karşılamak üzere sürekli olarak eyalet gelirlerinin hazineye gönderilmesi istenmektedir. 3 Şevvâl 1101/10 Temmuz 1690 tarihinde Halep’e gönderilen hükümde kapıkullarının mevâcibleri için 10 yük akçenin keselenip mühürlenip Şevvâl ayının sonuna kadar gönderilmesi ve hazineye teslim ettirilmesi emredilmektedir. “Tehir olunur ise meâtib olunub haklarınızdan gelinir bilmiş olasınız ona göre basiret ve intibah üzere olub ... kemal-i ihtimam idüb sair vakte kıyas eylemeyesüz” denilerek görevliler tehdit edilmektedir⁸. 8 Şevvâl 1101/15 Temmuz 1690 tarihli diğer bir emirde de Rikâb-ı Humâyun Hazinesinde külli muzayika olduğundan ve bu ana gelinceye kadar sürsat bedeli malından hazineye teslimat

⁵ Geniş bilgi için bak. İlber Ortaylı, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilayetlerinin toplumsal Ekonomik Durumu Üzerine”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Ankara 2004; İlber Ortaylı, “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları II**, İstanbul 1981; Halil İnalcık, “Saray-Bosna Şer’iye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna”, **Tarih Vesikaları**, c.II, sayı 11, Ankara 1943.

⁶ I Numaralı Halep Evâmîr-i Sultaniye Defteri, 83 numaralı hükümde(bundan sonraki dipnotlarda I Numaralı Halep Evâmîr-i Sultaniye Defterinin sadece hüküm numaraları yazılacaktır) bu dönemde 108 akçe 1 esedi guruş, şerifi altın 2 ve bir rub’(çeyrek) esedi guruş olduğu kayıtlıdır. Buna göre 22 531 432 akçe 208 624 esedi guruş ve 92 721 şerifi altına karşılık gelmektedir. 1099/1687-88 yılı Osmanlı bütçesi gelirleri 700 357 065 akçedir. Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 2003, s.182. Aradan geçen 3 yılda bütçe gelirlerinde bir takım değişiklikler olmakla birlikte Halep’ten elde edilen gelir toplam bütçe gelirinin yaklaşık % 3.1’lik kısmına tekabül ettiği söylenebilir.

⁷ 85 numaralı hüküm.

⁸ S.5, numarısız hüküm.

yapılmadığı ve bu yüzden mesul ve mu'âteb olduğu belirtilmektedir. Şevvâlin ahirine değin 15 bin guruşun tamamı hazineye teslim edilmesi istenmekte, tehir olunur ise Rikâb-ı Humâyuna ihzar ve hakkından gelineceği ifade edilmektedir⁹.

Mültezimlerin tahsilatta karşılaşılan sorunlar veya başka sebeplerle ödemeleri gereken iltizamları göndermedikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda kadılara ve mütesellimlere sürekli emirler gönderilmekte, tahsilatın yapılması veya mültezimlerin yakalanarak mübaşire teslim edilmesi istenmektedir¹⁰. 8 Şevvâl 1101/15 Temmuz 1690 tarihli hükümde sürsat bedelini tahsil etmek için görevlendirilen Hüseyin Paşa'nın tahsildarının her nerede bulunur ise mübaşire teslim edilmesi ve bu işte ihmal olursa Halep kadısının mesul olacağı belirtilmektedir¹¹. 23 Şevvâl 1101/30 Temmuz 1690 tarihli diğer bir belgede Ahmet Paşa'nın oğulları İbrahim ve Abdullah'ın zimmetinde 2 yük 20 bin akçe kaldığı, meblağı derhal keseleyip mühürleyip Rikâb-ı Humâyuna gönderilmesi, aksi takdirde mübaşire koşup Rikâb-ı Humâyuna ihzar ve irsal edilmesi belirtilmektedir¹². 1101 Zilhicce/1690 Eylül'ünde gönderilen diğer bir hükümde de Halep müteselliminin 30 bin guruş ödediği belirtilerek mütesellim kethüdasının hesabının teftiş olup zimmetinde edası lazım gelen akçe var ise tahsil olunması ve ödemesini gerçekleştirmeden serbest bırakılmaması istenmektedir¹³. Benzer hükümlerde, 1099, 1100 ve 1101 senelerinin cizye, avârız, sürsad, dimosat mukata'ası ve emval-i saireyi deruhde eden cebeli ve kura zabitlerinin zimmetlerinde külli miri malı kaldığı¹⁴, 1101/1690 senesi Kilis mukata'asını üzerine alan Ebubekir adlı kişinin üzerinde 23 585 guruş kaldığı ve tahsil edilmesi istenmektedir¹⁵.

Bir taraftan mültezimler tahsil ettikleri vergileri merkeze göndermezken ve bu konuda merkezden sürekli tazyikat gelirken, diğer taraftan mültezimlerin keyfi tutumları, kanun ve nizam harici vergi talep ve istekleri halkı usandırmakta, perişan etmekte ve sürekli merkeze mültezimlerden şikayetlerin ulaşmasına sebep olmaktadır. Halk ve esnafın şikayetlerinde üzerlerine edası lazım gelen vergileri ödedikten sonra yeni vergilerin ihdas edilerek kendilerine gadr ve zulüm edildiğini belirtmekte, men ve def edilmesini talep etmektedirler. Baş muhasebe defterlerine nazar olundukta diye başlayan cevaplarda genellikle istenilen vergilerin defterlerde kayıtlı olmadığı ve kaldırılması istenmektedir. 12 Ramazan 1101/19 Haziran 1690 tarihli hükümde Halep'teki bağcılar ve bahçecilerin fıstık ve çayır öşrünü sahib-i arza verdikten sonra mültezimlerin senede ikişer yüz guruşlarını aldıkları ve gönderdiği adamların mübaşiriyye diye nice akçelerini alıp gadr ve zulüm ettikleri belirtilerek baş muhasebe defterine bakıldığında mültezimlere fıstık ve çayır ile ilgili ödenecek bir vergi kalemi olmadığı ve kaldırılması emredilmiştir¹⁶. 4 Ramazan 1101/11 Haziran 1690 tarihli hükümde Halep fukarası ve kasaplar, mültezim ve muhtesibten şikayetçi olmuşlar, üzerlerine edası lazım gelen vergileri eda eyledikten sonra kanaat olunmayıp muhtesip her ay 25 guruş aylık, 25 guruş kudûm, her kasaptan beher hafta 30 akçe haftalık, 30 akçe orta akçesi, mütesellim 100 kuruş

⁹ 9 numaralı hüküm.

¹⁰ Merkezi idarenin zaafiyetinden dolayı benzer durumlar Anadolu kentlerinde de mevcuttu ve bu durumun düzeltilmesi için adeta boşuna emirler gönderiliyordu. İlber Ortaylı, "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilayetlerinin toplumsal Ekonomik Durumu Üzerine"s. 13-14,

¹¹ 10 numaralı hüküm.

¹² S.19, numarasız hüküm.

¹³ 99 numaralı hüküm.

¹⁴ 100 numaralı hüküm.

¹⁵ 126 numaralı hüküm.

¹⁶ 24 numaralı hüküm.

meşîha ve selamiye, döşeme akçesinden gayri her gün mütesellim 60 vukiyye et ve sair hükkam dahi 60 vukiyye ve koyun başına yasak ve kelle-i başhane alına gelmiş iken altı dahi müft (bedava) ve meccanen alıp bu makule şeyler kesir olmağla ziyade zulüm ve te'addi eyledikleri belirtilmiş, fazladan ödenen vergilerin kesinlikle men edildiği ve kaldırıldığı belirtilmiştir¹⁷. 28 Receb 1101/7 Mayıs 1690 tarihli hükümde de Halep'e pirinç getiren tüccar tairesi satılan pirincin rüsumatını öderken hilaf-ı defter ve kanun ziyade talebiyle karşılaştıklarını belirtmişler ve gönderilen emirde ziyade talebiyle tüccarın kesinlikle rencide ettirilmemesi istenmiştir¹⁸.

Halktan fazla vergi alınmaması ile ilgili gönderilen hükümlerin işe yaramadığı yine gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Halep eyaletine mutasarrıf olan paşa ve Halep kadısına 12 Ramazan 1101/19 Haziran 1690 tarihinde gönderilen hükümde, reayanın arzihal sunup avâriz haneleri için 400 akçe ve 50 akçe mübaşiriyye, nüzul hanesi için 600 akçe ve 30 akçe mübaşiriyye verdiği, tahsile memur olanlar kanaat etmeyip ziyade almayalar ve aldirmayalar diye emr-i şerif gönderilmesine rağmen itaat ve dikkate alınmadığı, her haneden 1 guruş hıdmet, isticâl ve ta'amiye namıyla her nahiyeden 70-80 guruş ve nevâhi kadıları hane başına birer guruş ve yüz akçe alıp zulm ve te'addiden reayanın ekserisi perakende ve perişan, köylerin çoğunun boş ve harap olduğu, bu yüzden avâriz ve nüzulların emir ve deftere kesir ve noksan getirilmemek üzere tahsil edilmesi, hilaf-ı şer' ve kanun reayanın taciz edilmemesi, emre uymayanların isim ve resimleri yazılıp bildirilmesi, bir daha bu konuda emir gönderilmesine meydan verilmemesi istenmektedir¹⁹. Hükümün içerisinde bu konuda daha önce emir gönderildiği ve buna uyulmadığı belirtilirken emre karşı gelenler hakkında bir yaptırım veya cezadan söz edilmemekte sadece isim ve resimlerinin bildirilmesi yazılmaktadır. Evâhir-i Ramazan 1101/7 Mayıs 1690 tarihli bir diğer belgede, Halep ahalsinin kesret-i tekâlif sebebiyle zaif hale düşüp ziyade fakir ve muhtaç oldukları, avâriz-ı divaniyeyi edada aczleri olduğu belirtildikten sonra Irakeyn valilerinin bir müddetten beri kendileri yahut mütesellimleri, paşa ordusu namıyla Halep'e tabi olan köy ve nahiyelere umumi akçe salyane edip cebr ve gadr ile fukaradan hayli mal tahsil ede geldikleri ifade edilmektedir. 1102 senesi Muharrem/1691 senesi Ekim'inden itibaren bu bidat-ı mezalime-i azimenin define ferman çıkarıldığı, vilayet reayasına tecavüz ettirilmemesi emredilmektedir²⁰. Başka bir eyaletin vali ve müteselliminin emir ve kanun harici Halep reayasından cebr ve gadr ile salma alabilmesi, eyaletlerdeki vergi toplama düzenin keşmekeşliğini açıkça ortaya koymaktadır. Kanun harici vergi toplayanlara bir yaptırımın olmaması, durumun kanıksanması, eyaletlerdeki devlet otoritesinin durumunu göstermesi açısından da önemlidir.

Konuyla ilgili ilginç bir örnek de, yapılan idari tasarrufun mahkemeye taşınmasıdır. Günümüzde devlet temsilcilerinin tasarruflarına karşı İdare Mahkemelerinde veya Danıştay'da görülen davalara benzer şekilde mültezimlerin fazla vergi talepleri Halep Şer'îye Mahkemesinde dava edilmiştir. Halep'e pirinç getiren tüccar tairesi, Darül-vekâle mukata'asını zabt edenlerin 70 batman pirince 1 batman pirinç almak kanunları iken ziyade talebiyle rencide etmelerini mahkemeye taşımış, ziyade almamaları için hüccet-i şer'îye verilmiş olmasına rağmen hüccete uyulmamıştır. 1 Şa'bân 1101/10 Mayıs 1690 tarihinde gönderilen fermenda,

¹⁷ 24(Mükerrer) numaralı hüküm. Benzer konuda Halep esnafının muhassıl ve muhtesipten şikayetleri üzerine 124 ve 125 numaralı hükümler gönderilmiştir.

¹⁸ 25 numaralı hüküm.

¹⁹ 62 numaralı hüküm. Benzer konuda Şevvâl 1101 tarihli 175 numaralı hükümde, Halep Valisi ve Müteselliminin devr, selamiye, teftiş, arpa, kasl, kurban, koyun harcı, katır kirası ve sair bahane ile ziyade akçe almamaları hususunda hattı hümayun verilmiş iken mütenebbih olmayıp reayanın perakende ve perişan olmalarına sebep oldukları belirtilmektedir.

²⁰ 56 numaralı hüküm.

ziyade akçe alınmaması hususundaki hüccete de atıfta bulunularak emir ve kanun harici vergi alınmaması istenmiştir²¹.

Vergilerin toplanması esnasında karşılaşılan sorunlardan birisi de, kaldırılan vergilerin toplanmaya devam etmesidir. Reisül-küttab olanlara sebab-i maişet olarak verilen Dimos-ı Halep'in 1089/1678 senesinde Reisül-küttab Ahmed Efendinin arzıyla kaldırılmış olmasına rağmen, mevcut Halep Muhassılının her sene reayadan 2,5 guruş hıdmet namıyla cebren aldığı bildirilmiş ve kaldırılması istenmiştir. 20 Ramazan 1101/27 Haziran 1690 tarihli hükümde baş muhasebe defterindeki derkenarda Dimos-ı Halep'in kaldırıldığı belirtilmekte, hilaf-ı şer ve kanun halktan vergi talep edilmemesi ifade edilmektedir²². Dimos-ı Halep'in 1678'de kaldırıldığı kayıtlarda yer almakla beraber, 1690'larda toplanacak vergilerin arasında resmen adı geçmeye devam etmektedir²³. Bu durum aynı zamanda bürokrasideki keşmekeşliği de ortaya çıkarmaktadır. Vergi toplayanların eskiden beri ala geldikleri vergilerden kolay kolay vazgeçemediklerini görüyoruz. Antakya'ya bağlı Ordu köyü ahali, eskiden köylerinde pazar kurulduğu, zamanla pazarın kalktığını ancak şimdi cebren pazar bacı alınmaya devam ettiğini belirterek kaldırılmasını istemişlerdir. Şevvâl 1102/Haziran 1691'de gönderilen hükümde pazar yeri harabe olub satış yapılmazsa, resm alınmak caiz değildir diye bildirilmiştir²⁴. Bu konuda diğer bir örnek, Halep'ten Adana'ya nefis-i Üregir kasabasına göç eden Benî Semret kabilesinden mirmiran hassı karyelerindensiniz diye Halep mütesellimi hilaf-ı şer ve kanun her birinden 12'şer guruş raiyyet rüsumu almıştır. Kabile halkı, cedlerinin Halep'ten geldiğini ve cedîd defter-i hakanîde raiyyet olarak kayıtlı olmadıklarını belirterek verginin kaldırılmasını talep etmişlerdir²⁵.

1100-1102(1689-1691) tarihleri arasında Halep'e gönderilen hükümlerin önemli bir kısmını vali, mütesellim ve mültezimlerin yapmış oldukları haksızlıklar hakkında yapılmış şikayetlere verilmiş cevaplar oluşturmaktadır. Bu konudaki diğer bazı örnek hükümleri şöyle özetleyebiliriz. Payas kazasından Halep'e gelen pirinçlerden Sovuksu mevkiinde yük başına iki akçe alına gelmiş iken kanaat edilmeyip bir guruş(120 akçe) alınmaya başlaması²⁶; Halep ahalisinin haric beldelerdeki arazilerinden evlerinde sarf etmek için getirdikleri zahirelerin cebren kapan hanına getirilerek vergi alınmaya başlaması²⁷; Cebel-i Sem'ân nahiyesi reayası zirai ürünler ile kavun, karpuz, acur ve üzüm hasil edip yük başına dörder akçe rüsum vere gelmiş iken yükleri cebren hana getirilip ziyade akçelerinin alınması, Sadat-ı Mısıriyyun evkafı ahalisinden öşürden gayri hilaf-ı şer 10 zenbilde bir zenbil subaşılık, ta'amiye ve cerime namına akçelerinin alınması²⁸; Halep nahiyesi ahali vergilerini tamam eda ettikten sonra Türkmen, Arap, Kürt taifelerinin kışlak rüsumlarını toplamaya memur olanlar üzerlerine 40-50 atlı ile konup bedava yem, yemek, koyun, kuzu, arpa, saman ve sair bunun emsali tekâlîf-i şakka talebiyle rencide ettikten gayri karye başına 20-40 guruşlarını aldıklarını²⁹; Kilis ekradı içlerinden bir kısmının Halep'te kudretli kimselerin himayesine girerek vergilerini

²¹ 67 numaralı hüküm.

²² 63 numaralı hüküm.

²³ 80, 85 ve 100 numaralı hükümler.

²⁴ 213 numaralı hüküm.

²⁵ 186 numaralı hüküm.

²⁶ 68 numaralı hüküm.

²⁷ 74 numaralı hüküm.

²⁸ 77 numaralı hüküm.

²⁹ 80 numaralı hüküm. Reaya benzer konuda Halep Valisi ve Müteselliminden de şikayetçi olmuş ve konuyla ilgili 149 numaralı hüküm gönderilmiştir.

ödemediklerini, onların hissesine düşen vergilerinde kendilerinden tahsil edildikleri³⁰ ve benzeri konularda Dîvân-ı Hümâyûna yapılan şikayetler ve bu şikayetler üzerine devlet merkezinden gönderilen hükümler bulunmaktadır.

Yapılan şikayetlere Padişah adına gönderilen emirlerde, kanun ve nizamlar hatırlatılarak, kanun, defter ve emri şeriflere muhalif vergi alınmaması bildirilmektedir. Kanunlara aykırı davrananlara nadiren yaptırım uygulanmaktadır. Yapılan bunca şikayetlerden sadece bir tanesinde mültezimin görevine son verilerek yerine başka birisi tayin olunmuştur. Recep 1102/Mart 1691 tarihinde Salih adlı şahsın üzerinde olan mukata'anın tahsili sırasında reaya fukarasına hilaf-ı şer ve kanun zulm etmesinden dolayı şikayet edilmiş ve bunun üzerine azl edilerek mukata'anın tahsili için El-hac Mustafa Ağa görevlendirilmiştir³¹. Bir diğer hükümde de, Sadât-ı Mısıryyûn evkafının Eriha kasabası ve köylerindeki reayasından ta'amiye, subaşılık ve cerime adıyla haksız yere alınan vergilerin iadesi için emir verilmiştir³². Diğer haksızlıkları gerçekleştirenlere herhangi bir yaptırım uygulandığı ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.

2-AVÂRIZ VERGİLERİ VE MUAFİYETLER

Arız ve arızanın çoğulu olan avâriz, sonradan olan, sonradan ortaya çıkan şey demektir. Avâriz vergisi fevkalade vergilerdendi ve genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğunda alınırdı. Fakat ardi ardına yapılan savaşlar bu vergiyi normal vergiler haline getirmişti³³. Avâriz yükümlülükleri nüzul, sürsat, işтира gibi ayni ve avâriz gibi nakdi vergilerdir. Fakat ayni yükümlülüklerde zamanla nüzul, sürsat, işтира bedeli olarak nakdiye dönüşmüştür³⁴. Avâriz vergileri, avâriz hanesi denilen birimler üzerinden tahsil edilirdi.

Avâriz vergileri, 1690 yılında Halep'te toplanan 22 531 432³⁵ akçe nakdi verginin yaklaşık % 18 gibi (4 038 000 akçe) önemli bir kısmını oluşturuyor ve avâriz (yaklaşık 1 640 000 akçe) ve bedel-i nüzul (yaklaşık 2 398 000 akçe) olarak tahsil ediliyordu. 10 Zilhicce 1101/14 Eylül 1691 tarihinde Halep kadılarına gönderilen hükümde, Halep vilayeti dahilindeki kadılıklarda toplam 3644,5 ve bir sülüs avâriz hanesi bulunduğu belirtilmekte ve her haneden 1102/1691 senesi avârizi için 400 akçe ve mübaşir maişeti için her bir haneden 50'şer akçe alınacağı belirtilmektedir³⁶. Yine aynı senede alınacak nüzul için Halep'te 3689 ve 1,5 rub ve 1 sülüs nüzul hanesi olduğu, her bir haneden 600 akçe bedel-i nüzul ve mübaşir maişeti için 30'ar akçe toplanması istenmektedir³⁷. 3650 civarında olduğu anlaşılan Halep'teki hane sayısının aşağıdaki tabloda belirtilen hane sayıları ile farkı, tabloda Halep'teki sadece 38 mahalleye ait hane sayısının yer almasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi haneler, ev sahiplerinin ekonomik durumuna göre a'lâ(iyi), evâsıt(orta) ve ednâ(aşağı) olmak üzere üç kategoriye ayrılmakta ve ona göre vergilendirilmekteydi. Kayıtlarda a'lâ ve evâsıt haneler eşit tutulmuş ve 3 gerçek a'lâ veya evâsıt hane, 1 avâriz ve nüzul hanesi olarak kabul edilmiş ve ona göre vergi tahsil edilmiştir³⁸. 4 gerçek ednâ hane, 1 avâriz hanesi kabul edilmiştir³⁹. Halep'in Haric-i Babünnasr mahallesinde Zokak-ı ekrad'ta 124 gerçek evin 35 ve 1 rub' avâriz

³⁰ 109 numaralı hüküm.

³¹ 185 numaralı hüküm.

³² 77 numaralı hüküm.

³³ Halil Sahillioğlu, Avâriz Maddesi, **DİA**, c.4, İstanbul 1991,s.108-109.

³⁴ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 2003,s.188.

³⁵ 85 numaralı hüküm. 1692 yılında Osmanlı devletinin 828 milyon akçelik gelirinin 188 milyon akçelik kısmını(%22.7) avâriz vergileri oluşturuyordu. Sahillioğlu, **agm**, s. 109.

³⁶ 83 numaralı hüküm.

³⁷ 82 numaralı hüküm.

³⁸104, 123

³⁹ 64, 65 ve 66 numaralı hükümler.

hanesi olduğu kayıtlıdır ki, yaklaşık 3,5 gerçek hane bir avâriz hanesidir⁴⁰. Büyük çoğunluk itibarıyla gerçek a'lâ ve evâsıt haneler sülüs(1/3), ednâ haneler rub'(1/4) avâriz hanesi olarak kabul edilmekle beraber birkaç kayıta istisnalar görülmektedir. 81 numaralı hükümde ednâ itibarıyla buçuk sülüs hane(1/6), 87 numaralı hükümde a'lâ itibarıyla bir buçuk sülüs hane(1/2), 93 numaralı hükümde 12 nefer üzerine bir avâriz hanesinin kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Bu kayıtlara göre Halep'te bir avâriz hanesinin 2 ile 12 arasında gerçek haneden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Başta avâriz vergisi olmak üzere devlet toplamış olduğu vergilerden çeşitli sebeplerle halkın bir kısmını muaf⁴¹ kılarak ellerine berat vermekte ve muaf olanların rencide edilmemesi için emirler göndermektedir. Dîvân-ı Hümâyûna kişisel olarak arzıhal sunan kimseler avâriz hanesini edaya iktidarları olmadığını bildirmesiyle veya bir beldedeki halkın avâriz ve nüzul vergileri yüzünden perakende ve perişan oldukları, köylerin boşaldığının bildirilmesiyle şahıslar bireysel olarak ve beldeler de kısmen vergilerden muaf olmaktadır. 25 Ramazan 1101/2 Temmuz 1690 tarihli hükümde, Halep'te Saçlıhan Tahtani Mahallesi üzerinde bir rub' edna hane yazılı olan Mehmed ibn Hamza adlı şahsın avâriz ve sair tekâlîfi edaya iktidarı olmadığından ref olunup hazine-i amireden nişanlı ve mühürlü mevkûfât defteri sureti verildiği belirtilmekte ve kendisinin rencide edilmemesi istenmektedir⁴². Cami-i Kebir-i Emevi evkafına ait olan Daratü'l-İzza karyesi, fethi hakanîden beri avâriz-ı divaniye ve tekâlîfi örfiyyeden muaf iken yeni yapılan tahrirde 27,5 hane kaydedilmiş, vergilerin ödenmesine iktidarları olmadığından ekser reayası karyeyi terk etmiş, araziler atıl kalmış ve Emeviye camii de harabe olmuştur. Emevi vakfının mürtezikasının müracaatıyla avâriz hanesi 15 hane tenzil olunarak 12,5 haneye düşürülmüş⁴³ ve reyanın üzerlerine edası lazım gelen tekâlîfleri ödedikten sonra ziyade vergi talep edilmemesi bildirilmiştir(4 Şevvâl 1101/11 Temmuz 1690). Benzer şekilde Ma'arrat-i Mısırın kadısı kasabalarında 32 avâriz hanesi olduğunu bildirmiş, halkın ekserisinin perakende ve perişan olduğunu bildirmesiyle 12 avâriz hanesi tenzil olmuştur⁴⁴.

Bireysel veya toplu vergi muafiyeti tanınan beldelerde zaman zaman bu muafiyetlere uyulmadığı ve muaf olan kimselerin rencide edildiğine dair şikayetler Dîvân-ı Hümâyûna ulaşmaktaydı. 3 Şevvâl 1101/10 Temmuz 1690 tarihli hükümde, "Halep fukarasının arz-ı hal sunup fermân-ı 'alîşân ile tenzil olunan hanelerin avâriz ve sair tekâlîf talebiyle rencide olunmamak babında emri şerifim rica eyledikleri ecilden hazine-i amiremde mahfuz olan mevkûfât defterlerine nazar olundukta ... defter mucibince alınıp reaya fukarasından ziyade talebiyle rencide olunmaya deyu fermanım olmuştur ... tenzil olunan hanenin tekâlîf talebiyle rencide ve remide ettirmeyesiz⁴⁵" denilmektedir. Hükümde ayrıca 1102/1690 senesinde Halep ve kazalarında vergiden muaf olacak hanelerin sayısı da bildirilmektedir.

⁴⁰ 49 numaralı hüküm.

⁴¹ Derbentçilik, madencilik, şahincilik gibi belli hizmetler karşılığında vergiden muaf kılınanlar konunun haricindedir. Burada sadece avâriz vergisi mükellefi olduğu halde sonradan muaf kılınanlardan bahsedilecektir.

⁴² 65 numaralı hüküm. Benzer şekilde avâriz ve nüzul vergilerini ödemeye iktidarı olmayanların divana müracaatları ve muaf olmalarıyla ilgili hükümlerden bazıları (16, 17, 18, 46, 51, 64, 66, 72 numaralı hükümler).

⁴³ 73 numaralı hüküm.

⁴⁴ 149 numaralı hüküm.

⁴⁵ 58 numaralı hüküm.

Halep'te Vergiden Muaf Olan Haneler ve Oranları⁴⁶

Kaza ve Nahiyeler	Toplam Hane Sayısı	Muaf Hane Sayısı	Kalan Hane Sayısı	Muafiyet Oranı(%)
Nefs-i Halep(Sadece 38 mahallesi)	1318	202,5	1115,5	15
Cebel-i Sem'ân Nahiyesi	352	91	261	26
Bab Nahiyesi	92	42	50	46
Cebbul Nahiyesi	56	20	36	36
Eriha Kazası	158,5	53	105,5	33
Şugur Kazası	39,5	11	28,5	28
Derkuş Kazası	90,5	25	65,5	28
Harim Kazası	120	35	85	29
Tezyin Kazası	55	11	44	20
Ma'arrat-i Mısırın Kazası	205	40	165	20
Sermin Kazası	150	35	115	23
İdlib-i Sugra Kazası	23	6	17	26
TOPLAM	2659,5	571,5	2088	21

Tabloda da görüldüğü gibi avâriz ve nüzul vergilerine esas teşkil eden hanelerden tenzil olanların oranı Halep'in merkezinde % 15 iken, nahije ve kazalarda tenzil olan hanelerin oranları %20'den % 46'ya kadar yükselmektedir. Avâriz ve nüzul vergilerinden muaf kılınan ve tenzil edilen hanelere ait kayıtlarda, 1089 yılında Yeniçeri katibi Hasan Efendi tarafından yapılan tahrirde edna itibarıyla bir rub' hane veya evasıt itibarıyla bir sülüs hane kayıt edilip şimdi tekâlifi edaya iktidarı olmadığı belirtilmektedir⁴⁷. Tabloda ortalama % 21 oranında tenzil olunan haneler, 12 yıl önce yapılan tahrirde vergi ödeme gücüne sahip iken zamanla ekonomik durumu kötüleşerek vergi ödeyemeyecek duruma gelenlerin oranını göstermektedir. Vergi ödeyemeyecek duruma düşerek ekonomik durumu kötüleşenlerin oranı, Halep şehir merkezi ile nahije ve kazalar arasında ciddi farklar ve kırsal kesimlerdeki halkın gelir seviyesinde önemli gerilemeler olduğunu göstermektedir.

3- PARALAR

II. Süleyman dönemi(1688-1691) Osmanlı devletinde kullanılan paralar açısından önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Viyana bozgunundan beri devam eden savaşın maliyeti Osmanlı maliyesini büyük sıkıntıya sokmuş ve bu durum II. Süleyman'ın başa geçmesiyle had safhaya ulaşmıştır. Osmanlı hazinesinin zor durumda bulunması çözüm için bir çok yeni uygulamanın başlamasına sebep olmuştur. Aşağıda bahsedeceğimiz gibi⁴⁸ devlet görevlilerinin vazifeleri karşılığında alageldikleri cizyeler dirlik gelirlerinin dışına çıkarılarak doğrudan nakit olarak hazineye aktarılması uygulaması başlatılırken, diğer taraftan ilk defa akçe ve para dışında gümüşten yeni bir para birimi olan Osmanlı kuruşu ve uzun zamandır Osmanlılarda para olarak kullanılmayan bakırdan mangır sikke kesimine yeniden başlanmıştır. Osmanlı darphanelerinde basılan akçe ve para dışında çoğunlukla Hollandalıların esedi gurusları ve İspanyol Riyal gurusları Osmanlı piyasasında

⁴⁶ 58 numaralı hüküm.

⁴⁷ 65 ve 66 numaralı belge.

⁴⁸ Bakınız Azınlıkların Durumu başlığına.

kullanılıyordu⁴⁹. 1688 yılında II.Süleyman'ın başa geçmesiyle ilk defa olarak Polonya zolotası esas alınarak 19,2 ağırlığında ve 40 para ve 120 akçe değerinde kuruş bastırılmıştır⁵⁰. Aynı zamanda yarım dirhem ağırlığında bakırdan mangır kesimine başlanarak Osmanlı maliyesi rahatlatılmaya çalışılmıştır. Önceleri yarım akçe değerinde olduğu ilan edilen mangırların piyasada tutunması üzerine değeri bir akçeye çıkarılmıştır. 150 akçe kıymetindeki bakırdan 800 akçe kıymetinde mangır basılması kısa zamanda piyasada taklitlerinin çıkmasına sebep olmuş ve bu yüzden üç yıl sonra 16 Ekim 1691/23 Muharrem 1103'de tedavülden kaldırılmıştır⁵¹.

Osmanlı maliyesinde yaşanan sıkıntıları aşmak için ortaya konulan yeni para politikası ve uygulamalarının Halep'e yansımaları gecikmemiştir. Mangır, kısa zamanda Halep piyasasında kullanılmaya başlanmıştır. 10 Zilhicce 1101/14 Eylül 1690 tarihinde Halep kadısına gönderilen hükümde 2 398 000 akçe tutarındaki bedel-i nüzul ve mübaşiriyye⁵² ile 1 640 000 akçe tutarındaki avârız ve mübaşiriyyenin⁵³, 1/3'ü altın ve guruş, 1/3'ü halis ayar mısırî para ve 1/3'ü tuğrayı hümayunla meskuk mangır ile tahsil edilmesi istenmiştir. Mangır tedavüle çıkartılmasıyla birlikte 1-2 yıl içerisinde Halep piyasasında çok yaygın olarak kullanılmış ve vergilerin 1/3'ü mangırla tahsil edilmiştir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz gibi mangırın kısa zamanda taklit edilmesi ve bakırdan mangır kesilmeye başlanması üzerine devlet mangırın kullanımını önce kısıtlamış, daha sonrada tamamen kaldırmıştır. 10 Cemaziyel-evvel 1102/9 Şubat 1691 tarihli Halep, Adana ve Kilis Muhassalları ile Diyarbakır, Mardin, Çemişgezek mukata'aları zabitlerine hitaben gönderilen hükümde tahsilatın guruşla yapılmasına rağmen hazineye teslim esnasında mangır ve para ile değiştirilerek teslim edildiği belirtilerek serhad-ı mansûreye irsal olunacak mevâcib ve sair masraf için guruş bulmakta zorluk çekildiği, bu yüzden hazineye teslimatın guruş ile yapılması gerektiği ifade edilmiştir⁵⁴. 17 Cemaziyel-evvel 1102/16 Şubat 1691 tarihli Halep Muhassalına gönderilen diğer bir hükümde de mukata'alardan tahsilatın altın ve guruş ile yapıldığı belirtilerek hazineye teslimatında aynı şekilde sadece altın ve gümüş olarak yapılması gerektiği hatırlatılmıştır⁵⁵.

Bu dönemde kullanılan paraların rayiçleri de önemli bir anlaşmazlık konusu olup şikayetlere sebep olmaktadır. Vergilerin miktarının resmîyette akçe olarak kayıtlı olması ve muhasebe işlemlerinin akçe üzerinden yapılması, piyasada ise çoğunlukla guruş ve paranın tedavülde bulunması ve ödemelerin guruş ve para ile yapılması; diğer taraftan guruş ve para ile akçe arasındaki resmi rayiçlerin piyasa rayiçlerinden farklı olması anlaşmazlıklar ortaya çıkartmamıştı. Gönderilen hükümlerde resmi rayiçler hatırlatılarak işlemlerin ona göre yapılması istenmektedir. 30 Ramazan 1101/7 Temmuz 1690 tarihinde Halep kadısına gönderilen hükümde, tüccar taifesinin mizan-ı harir eminlerinden şikayette bulunduğu belirtilerek resmî mizan akçelerinin ödenmesinde guruşu 80 akçeye ve parayı da noksan üzere aldıkları, hazine-i amirenin aldığı üzere guruşun 120 akçe ve paranın da 3 akçeden hesaplanarak işlem yapılması belirtilmektedir⁵⁶. 10 Zilhicce 1101/14 Eylül 1690 tarihli Halep kadısına hitaben yazılan

⁴⁹ Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğunda Para(1326-1914)", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**(Editör Halil İnalcık, Donald Quataert), c.2, İstanbul 2006, s. 1074.

⁵⁰ Pamuk, **agm**, s.1077-1078,

⁵¹ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 2003, s. 273.

⁵² 82 numaralı hüküm.

⁵³ 83 numaralı hüküm.

⁵⁴ 158 numaralı hüküm.

⁵⁵ 179 numaralı hüküm.

⁵⁶ 137 numaralı hüküm.

hükümde avâriz vergilerinin tahsilinde 108 akçenin 1 esedi guruş, frengi altının 2,5 esedi, şerifi altının 2 ve bir rub'(çeyrek) esedi, kırk paranın bir esedi ve 120 mangırın bir esedi guruş üzerinden işlem yapılması için resmi rayiç belirlenmiştir⁵⁷. Aynı tarihli yine Halep kadısına yazılan diğer bir hükümde, nüzül bedellerinin toplanmasında 110 akçenin bir esedi guruş üzerinden hesaplama yapılarak tahsil edilmesi ifade edilmiştir⁵⁸. Belirtilen hükümlere rağmen vergi tahsildarlarının bu emirlere uymadığı görülmektedir. 12 Ramazan 1101 tarihinde Halep Beylerbeyi ve Kadısına gönderilen hükümde avâriz (400 akçe ve 50 akçe vech-i maaş) ve nüzül(600 akçe ve 30 akçe vech-i maaş) hanelerinin ödemelerini esedi guruşu 110'ar akçe hesabı üzere ödemeye razılar iken cem'ine memur olanların kanaat etmedikleri ziyade talep ettikleri belirtilmektedir⁵⁹. Vergi tahsildarları, piyasaya hakim ve halkın elinde olan guruşları 80 akçe üzerinden işleme tabi tutarak daha fazla guruş tahsil etmek isterlerken merkezi hükümet, 108-120 akçe aralığında olan resmi rayici hatırlatarak tahsilat işlemlerinin bu oran üzerinden yapılmasını istemiştir.

Osmanlı maliyesinde yaşanan darlık bir taraftan guruş ve mangır gibi yeni Osmanlı sikkelerini tedavüle çıkarırken, cizyelerin direkt Osmanlı merkezi hazinesi tarafından tahsili uygulamasını getirmiştir. Mali darlık ilave olarak Halep'teki mütekaid ve duaguyan zümresinin maaşlarını da etkilemiş ve 1102/1691 yılında maaşların yarısı hazine için kesilmiştir. 10 Rebiül-ahir 1102 /11 Ocak 1691 tarihli hükümde, seferler nedeniyle Hazine-i Amire'de darlık olduğu, bu yüzden Halep'teki miri mukata'at, gümrük, cizye malı ve saireden vazifeye mutasarrıf olan mütekaid ve duaguyan zümresinin vazifelerinin nisfiyyet üzere verilmesi ve 1102 senesi maaşlarının yarısının (426 570 akçenin) hazine için tahsil ve teslim edilmesinin ferman olunduğu belirtilmiştir⁶⁰. Osmanlı maliyesindeki bu mali buhran, birkaç yıl sonra 1695'te mültezimlerin kaydı hayat şartıyla mukata'alara sahip oldukları malikane sistemine geçilmesine sebep olmuştur.

4-VAKIFLARDA YAŞANAN SIKINTILAR

XVI. yüzyılda 350 civarındaki sayısı ve 2 milyon akçe geliri ile Halep'teki vakıflar şehrin sosyal ve ekonomik hayatında önemli rol oynuyordu⁶¹. Halep'teki eğitim, ibadet, ticaret, sanat, sosyal, kültürel mekanlar ve buralardaki görevliler vakıflara bağlı olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. İncelemiş olduğumuz dönemin genel sıkıntıları vakıflarda da yaşanmış, vakıfların gelirlerinin toplanması, harcanması, görevlilerin atanması konularında sorunlar yaşanmış, sorunların çözümü için divandan emirler gönderilmiştir.

Vakıflardaki sıkıntıların başında toplanan vakıf gelirlerinin yerinde sarf edilmeyerek mütevellî ve nazırlar tarafından şahısları için harcanması(ekl ve bel' edilme) gelmektedir. Serevî camii ve Sa'diye Medresesinin mütevellisi Abdurrahman'ın kudretli ve ihtiyacı yok iken vakfın mürtezikasının ihtiyaçlarını karşılamayıp yeniçeri taka'üd ülufesini hazine-i mande(terk) ettim diyerek vakfın gelirinin tamamını yiyip kendi masrafına sarf etmesinden dolayı şikayet edilmiştir. Yeniçerilikten taka'üd olan Abdurrahman mütevellilikten azledilerek vakıftan alacağı ücrete kanaat etmek, geliri vakfa sarf, mamur ve abadan etmek şartıyla Hacı Mehmet vakfa mütevellî tayin edilmiştir⁶². Aynı şekilde İbşir Paşa, Sultan Süleyman Sebili⁶³

⁵⁷ 83 numaralı hüküm.

⁵⁸ 82 numaralı hüküm.

⁵⁹ 62 numaralı hüküm.

⁶⁰ 145 numaralı hüküm.

⁶¹ Halep sancağında 1536'da 355 vakfın 2.383.899 akçe, 1550'de 357 vakfın 1.907.473 akçe geliri bulunmaktaydı. Enver Çakar, **XVI. Yüzyılda Halep Sancağı(1516-1566)**, Elazığ 2003, s. 303.

⁶² 181 numaralı hüküm.

⁶³ 6 numaralı hüküm.

ve Kamiliye Medreselerinin⁶⁴ mütevellisi ve nazırı olan Şeyh Ahmet Zabiyan, vakıf malını ekl, bel'(yeme, yutma) ve zayı eylediğinden görevinden alınmıştır. Şeyh Ahmet'in İbşir Paşa ve Sultan Süleyman gibi iki önemli şahsiyet ve Kamiliye medresesinin vakfına müteveli olması ve aynı şahsiyetin birer yıl ara ile 1101 ve 1102 tarihlerinde vakfın mallarını zimmetine geçirebilmesi ilginçtir.

Vakıflarda yaşanan sorunlardan birisi de vakıf mütevellilerinin vakfiyelerde şart koşulan şahıslardan seçilmemesidir. Eşrefiye vakfının tevliyeti vakıf şartlarına aykırı olarak Şeyh Kasım Hani'ye tevcih edilmiştir. Şikayet üzerine görevden alınarak vakıf kurucusunun soyundan Esseyid Abdullah'a verilmiştir⁶⁵. Sultan Süleyman'ın Halep'in iç kalesinde bulunan sebine ait vakfın nezareti kale dizdarına şart koşulmuş iken Halep sakinlerinden Bağdadizade Ahmet adlı şahıs nezareti üzerine berat ettirmiştir⁶⁶. Burada şikayet vakfın mülkü olan Eşarib adlı köyün ahalisinden gelmiştir. Köy halkı, vakıf nazırı olan Halep Kalesi Dizdarı Mustafa'nın tohum ve akçe vererek köyü himaye ve abadan ettiğini, rıza ve şükran içerisinde bulduklarını belirtmişler ve Kale dizdarının yerine vakıf nezaretinin Bağdadizade Ahmet'e verilmesine karşı çıkmışlardır. Köylünün karşı çıkması üzerine vakıf nazırlığı tekrar vakfiyede şart koşulan kale dizdarına geri verilmiştir.

Vergilerin tahsil edilmesinde genel olarak yaşanan sıkıntılar, vakıf arazilerinde yaşayan reayanın gerek vakfa ve gerekse devlete yaptıkları vergi ödemelerinde de yaşanmaktadır. 24 Rebiül-ahir 1101/4 Şubat 1690 tarihli hükümde, Halep'teki Şeyh Sadullah Ensarı, İbşir Mustafa Paşa ve Özdemir Pehlivan Vakıflarının mütevellisi, vakıfların reayasından kanunlara aykırı olarak zulmen harâc-ı kurûm(üzüm kütüğü), ta'sir-i fıstık, zahire baha ve tekâlif-i şakka talebiyle rencide ettikleri hususunda Halep mütesellimi, muhtesipleri ve diğer vergi tahsildarlarından şikayetçi olmuştur. Belirtilen sebeplerden dolayı vakıf reayasının perakende ve perişan olduklarını ifade ederek defter ve kanunlarda yer almayan vergilerin kaldırılmasını talep etmiştir. Gönderilen hükümde hilaf-ı şer ve kanun fukaraya dışarıdan bir ferdin müdahale ve rencide etmemesi bildirilmiştir⁶⁷. Cami-i Kebir-i Emevi evkafınının gelirinden yararlanan mürtezika taifesi, Divân-ı Hümâyûna yapmış oldukları şikayette vakıf reayasının fethi hakaniden beri avâriz-ı divaniye, tekâlif-i örfiye ve şakka'dan muaf olduklarını belirttikten sonra son yapılan tahrirde 27,5 hane kaydolduğu, reayanın belirtilen vergileri ödemeye güçleri yetmediğinden çoğunun köyü terk ettiği, bu yüzden arazilerin boş, Emevi camiinin harabe ve mürtezikasının durumunun çok kötü olduğu belirtilmiştir⁶⁸. 18 Şevvâl 1101/25 Temmuz 1690 tarihli Sâdât-ı Mısıryyun Evkafı mütevellisine gönderilen hükümde, vakfa bağlı olan Eriha mukata'ası reayasının vergeldikleri hukuk ve rüsumu vermeğe razılar iken, müteveli tarafından her sene iltizama verilen Mahmut Bölükbaşının kanaat etmeyip reyadan ziyade akçelerini alıp zulm ettiği belirtilerek mukata'anın 1500 kuruşa Halep sakinlerinden Abdurrahman adlı kimseye fukara reayasından ziyade akçe talep etmemek şartıyla iltizama verilmesi istenmiştir⁶⁹. Diğer bir hükümde de, Eriha ve köylerinin vakıf arazilerinde yaşayan reaya fukarasından, Subaşı'nın taamiye ve subaşılık namına mahsullerini ve cerime namına haksız yere akçelerini aldığı belirtilerek haksız yere alınan mahsul ve

⁶⁴ 197 numaralı hüküm.

⁶⁵ 183 numaralı hüküm.

⁶⁶ 171 numaralı hüküm.

⁶⁷ 12 numaralı hüküm.

⁶⁸ 73 numaralı hüküm.

⁶⁹ 18(mükerrer) numaralı hüküm.

akçelerin geri iade edilmesi bildirilmiştir⁷⁰. Hükümlerden de anlaşıldığı gibi vakıf arazilerinde yaşayan reayadan, gerek vakıf adına yapılan tahsilatlarda ve gerekse devlet adına yapılan tahsilatlarda haksızlıklar yapılmakta, vakıf reayasının o zamana kadar muaf oldukları avâriz-i divaniye ve tekâlîf-i örfiyye gibi vergilerin alınmaya başlandığı görülmektedir.

Şehrin geleneksel ticari hayatında meydana gelen bozulmalar, ticaret mekanlarının büyük ölçüde vakıflara ait olmasından dolayı vakıfları da etkiliyordu. 30 Ramazan 1101/7 Temmuz 1690 tarihli hükümde, kendirlerin satıldığı hanın sahibi olan vakfın mütevellisi, eskiden beri Halep'te kendirlerin Kendirhane denilen vakfa ait handa satıldığını belirterek son zamanlarda başka yerlerde satılmaya başlamasıyla vakfın bu durumdan zarar ettiğini ve eskiden olduğu gibi kendirlerin kendirhanede satılması için emr-i humayun talep etmiştir. Gönderilen hükümde eskiden olduğu gibi kendirlerin kendirhanede satılması ve emre uymayanların bildirilmesi istenmiştir⁷¹.

5-EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Eyalet kuvvetleriyle birlikte Halep Valisi⁷² nin Avusturya cephesinde bulunmasının da etkisiyle eyalet genelinde eşkıyalık olaylarının arttığını görüyoruz. Ortaya çıkan eşkıyaların özellikle kırsal kesimdeki köy ve aşiret mensuplarını rahatsız ettikleri, öldürme ve yaralama hadiselerine sebebiyet verdikleri, köyleri ve kervanları yağmaladıkları, asayiş ve güvenliği bozdukları anlaşılmaktadır. Halep Beylerbeyinin cephede bulunmasından dolayı, Halep'e bağlı sancak ve köylerde ortaya çıkan eşkıyalık olaylarını bastırmak üzere Rakka ve Maraş Beylerbeyileri görevlendirilmişlerdir.

1101 Ramazan'ında(Temmuz 1690) Halep kadısı, eyaletin tüm kadıları, Halep mütesellimi, alay beyleri, ayan-ı vilayet ve sair iş erlerine hitaben gönderilen hükümde Kilis kazasından Şeyhlü Ekradı cemaatının isyanı hakkında geniş bilgiler verilmektedir. Şeyhlü Ekradı cemaatından bazı kimselerin önderliğinde 900 kadar tüfenk endaz şahsın, Kilis'teki Amîkî taifesinin üzerine baskın yaptığı, 7 kişiyi yaraladığı, 38 evi içindeki emval ve erzak ile yaktığı, Kırcı demekle maruf Mustafa ve hizmetkarlarını katl ettiği, Mustafa'nın hanesini talan edip 1400 yaldız altını, 32 bin esedi guruş, 7 kemer ve 5 çerkezî sim rıhtlarını(toplarını), aygır, kısarak, sim ve kara kaliçe(halı) ve sair bunun emsali pek çok eşyasını gasp ve yağma ettiği belirtilmektedir. Kilis ve Bakras kadıları ile Kilis kasabasının ulema, süleha, eimme ve hütebası, sadat ve meşayih ve bilcümle ayanının mühürlü mazhar(mektup) gönderip şikayetlerini bildirdikleri, belirtilenlerin dışında eşkıyanın kendi hallerinde bulunmadığı, o havalide mürur ve ubur eden yolcuların yollarını kestikleri, katl ve mallarını yağma ettikleri, fesat ve şikakın nihayeti olmadığı ifade edilmektedir. Eşkıyanın hakkından gelmek üzere Rakka Beylerbeyi Hüseyin Paşa görevlendirilmiş, Halep ve Maraş eyaletlerinin züema ve erbab-ı tımarları alaybeyleri ile cenge ve harbe kadir olanların umumunun Hüseyin Paşa'ya yardımcı olması emredilmiştir⁷³. Halep ve Maraş müftüleri⁷⁴ ile Halep ve Maraş kadılarına hitaben gönderilen hükümlerde⁷⁵, eşkıyanın hakkından gelinmesi için Hüseyin Paşa'ya yardımcı olmaları hususunda emirler gönderilmiştir. Ayrıca Halep'teki ayan ve bilcümle iş erlerine Hüseyin Paşa tarafından 8 Cemaziyevvel 1101/17 Şubat 1690 tarihinde yazılan bir

⁷⁰ 77 numaralı hüküm.

⁷¹ 34 numaralı hüküm.

⁷² Halep Valisi Vezir Koca Halil Paşa, 18 Ağustos 1691 Salankaman Muharabesinde Vezir-i Azam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit olmasıyla cephenin serdarlığına tayin olmuştur. Mustafa Nuri Paşa, **age**, c.III-IV, s.10.

⁷³ 37 numaralı(mükerrer) hüküm.

⁷⁴ 36 numaralı hüküm.

⁷⁵ 37 numaralı hüküm.

buyruldu da, Kilis ekradı eşkıyasının hakkından gelmek için Halep'te cenk ve harbe kadir tüm piyade ve süvariler ile birlikte Maraş'ta hazır olmaları istenmektedir⁷⁶.

1102 Rebi'ül-evvel'inde(Aralık 1690) gönderilen bir hükümde de Türkmen taifesinden Begmişli, Arablı, Karaşeyhli, Döğerli, Kadirli, Sincik, Bozkuyulu, Dımleklü ve Hamalı kabilelerinden isimleri defterde yazılı olan eşkıyanın yol kestikleri, yolcuları katledip mallarını yağmaladıkları, Derende kasabasında olan ibadullahın mallarını ve erzakını gasp ettikleri, sene başında yola çıkan Bağdat kervanını vurup nice kimseleri katl ve mallarını yağmaladıkları, gittikleri yerlerdeki harmanların terekelerini gasp ettikleri ve fesat ve şekavetlerinin nihayeti olmadığı belirtilmiştir. Eşkıyanın hakkından gelmek için Rakka Beylerbeyi Hüseyin Paşa ve Maraş Beylerbeyi Mehmet Paşa, Maraş ve Halep eyaletindeki tüm kadıların, Halep mütesellimi, ayan-ı vilayet ve sair iş erbabının kendi maiyetleri ve eyalet askerleriyle ittifak ederek harekete geçmeleri istenmiştir⁷⁷. Hükümde eşkıyaların önce kabilelerinden talep edilmesi, verilmemesi durumunda şer' ile haklarından gelinmesi belirtilmektedir. Eşkıya takibi esnasında alakasız kimselere taarruz edilmemesi, yem ve yemek talebiyle reayanın rahatsız edilmemesi de özellikle vurgulanmaktadır. Bir taraftan eşkıyaların hakkından gelinmesi için emirler gönderilirken diğer taraftan yukarıda belirtilen kabilelerden Begdili Türkmenlerine bağlı kabileler olarak gösterilen Begmişli, Karaşeyhli, Bozkuyulu, Dımleklü ve sair pek çok kabilenin Akçakale'den Rakka'ya kadar olan bölgeye yerleştirilmeleri için çalışmalar yürütülmekteydi. 20 Rebiül-ahir 1102/21 Ocak 1691 tarihinde Halep kadısına gönderilen hükümde, Akçakale'den Rakka'ya kadar olan nahiyelerin köylerinin zulüm, vergilerin çokluğu, musibetler ve Urban taifesi eşkıyasının istilasından dolayı halkın perakende ve perişan olduğu, arazilerin boş bulunduğu, devlete buralardan hiçbir gelir elde edilemediği, gelip geçen yolcuların emin olmadığı belirtilerek buraları mamur ve abadan etmek için yukarıda belirtilen kabilelerin avâriz-ı divaniye, rüsum-ı raiyyet ve sair tekâlîfden muaf olarak iskan edilmeleri istenmektedir⁷⁸.

1102 tarihinde Urfa'da Begdili Türkmenlerinden bir grubun eşkıyalık faaliyetlerini devam ettirdiğini görüyoruz. 27 Cemaziyel-evvel 1102/26 Şubat 1691 tarihinde Halep'te bulunan kadılar, Halep Kaim-i makam ve mütesellimi olan Eyüp Ağa, ayan-ı vilayet ve cümle iş erlerine gönderilen buyurulduda, Urfa'da bulunan Rakka Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Begdili Türkmen eşkıyasının ibadullah üzerindeki tasallut ve şekavetini defetmek üzere görevlendirildiğini belirterek Halep'te cenk ve harbe kadir ne kadar piyade ve süvari varsa emre amade hazır olarak beklemesi ve Hüseyin Abbas Hazretleri ile birlikte Urfa'ya hareket etmelerini istemiştir⁷⁹. Diğer taraftan Begdili Türkmenlerinin Rakka tarafına iskan çalışmaları da devam ettirilmekteydi. 5 Ramazan 1102/2 Haziran 1691 tarihli emirde, Begdili Türkmenlerinin bir kısmı Fırat'ın kıyasına hareket ederek iskan olundukları belirtilirken bir kısmının Halep sancağına firar ettikleri, bunların Halep kadısı ve mütesellimi tarafından cezalandırılmaları istenmiştir⁸⁰.

6-ŞEHİR ZORBALARI ve ŞİKAYETLER

Merkezden Halep'e gönderilen hükümlerin satır aralarında Halep şehir merkezinde bazı zorbalanın türediğini ve bunların halkın yaşamına müdahale ederek sıkıntılar çıkardığını

⁷⁶ 38 numaralı hüküm.

⁷⁷ 138 numaralı hüküm.

⁷⁸ 141 numaralı hüküm.

⁷⁹ 139 numaralı hüküm.

⁸⁰ 204 numaralı hüküm.

anıyoruz. Bu konudaki şikayetlerin devlet merkezine kadar ulaşmasının ve merkezden padişah adına hükümler gönderiliyor olmasının sebebi, yerel askeri kuvvetlerin Viyana bozgunu sonrası uzun zamandır cephede olması, kadı, subaşı gibi yerel idarecilerin zorbalardan haklarından gelememesi veya gelmek istememesi sonucu merkezi idarenin bölgede otoritesinin iyice zayıflamasıdır. Bu konudaki şikayetleri ve gönderilen hükümlerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

15 Rebi'ül-ahir 1101/26 Ocak 1690 tarihli hükümde, Kilis ekrağının Edirne'de Dîvân-ı Hümâyûna arzıhal sunduğu, içlerinden bazılarının Halep'teki kudretli kimselerin yanında toplanarak üzerlerine edası lazım gelen tekâlifleri ödemediği ve onların hissesine isabet eden miktarların kendilerinden tahsil edildiği belirtilmiş, verilen cevapta herkesin üzerine düşen miktarın şer' ile tahsil edilmesi ve mani olanların men ve def edilmesi istenmiřtir⁸¹. 6 şa'bân 1101/15 Mayıs 1690 tarihli hükümde de, Halep Bezzazistanında dellalbaşı ve münadi olan Ahmet'in azlını icap ettiren bir durum yok iken Hîkeloğlu Muhammet adlı şahsın kudretli kimselere istinat ederek kendisini azl ettirdiği, külli gadr ve zulüm ettiği belirtilmiş, kendisine yeniden berat verildiği ve Hîkeloğlu ve başka hiçbir kimsenin müdahalesine fırsat verilmemesi emredilmiřtir⁸². 5 şevvâl 1101/12 Temmuz 1690 tarihli diğer bir hükümde Ebrek Hanı kantarcılığı ecdadlarından kendilerine intikal ettiği ve yeni verilmiş beratları olduğu halde Seyyid Mehmet ve Hasan'ın azlı icap eden bir durum da yok iken Hüseyin adlı şahsın kantarcılığı ben aldım diyerek zabt ettiği, zulüm ve gadr ettiği belirtilerek Seyyid Mehmet ve Hasan'ın beratları gereğince vazifelerine kimsenin dahl ve taarruz ettirilmemesi bildirilmektedir⁸³.

Hükümlerden anlaşıldığı gibi Halep'te bir kısım zorbalardan kaba kuvvetle iş yapmaya çalıştığı görülmektedir. Zorbalardan etrafına toplananlar veya onlardan destek alanlar, Halep'te kanunların uygulanmasına ve kamu düzenine müdahalede bulunarak keyfi uygulamalara neden olmaktadır. Zorbalıklar özellikle iki alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi sultan tarafından beratla atanan katip, nazır, imam, hatip, cabi, kantarcı gibi görevlilerin vazifeleri zorla ellerinden alınarak müdahale edilmektedir. Zorbalara dayanarak veya kendisi zor kullanarak merkezden atanan görevlilerin memuriyetleri ellerinden alınmiş ve gelirine el konulmuştur. Yerel yöneticilerin genellikle çözümden aciz kaldığı bu durumlar Dîvân-ı Hümâyûna arz ediliyordu. Divan'dan gönderilen hükümlerde ise kayıtlara bakıldığı ve ellerindeki berat gereği memuriyetin asıl sahibi, şikayette bulunan şahsa görevin geri iade edilmesi, zorbalara ve dışarıdan kimseye müdahale ettirilmemesi istenmektedir. Nasıreddin Vakfının katibi⁸⁴, Mutaf Paşa ve Hatunu vakfının nazır ve katibi⁸⁵, Asruniye medresesi katibi⁸⁶, Kirman camiinin imam ve hatibi⁸⁷, Megayir mahallesindeki kabancılıđa⁸⁸, Nureddin şehid vakfının cabiliđi⁸⁹, Darül-vekele kantarcılıđına⁹⁰ beratla sahip olanların görevlerine cebren bazı şahısların el koyduğu belirtilmiş ve asıl sahiplerine vazifelerinin iade edilmesi emredilmiştir.

Halep'teki şehir zorbalardan müdahale ettikleri diğer bir kesim de esnaflardı. Evâhir Rebi'ül-evvel 1102/1 Ocak 1691 tarihli Halep kadısına gönderilen hükümde, berât-ı şerifle

⁸¹ 109 numaralı hüküm.

⁸² 20 numaralı hüküm.

⁸³ Sayfa 13, numarasız hüküm.

⁸⁴ 113 numaralı hüküm.

⁸⁵ 129 numaralı hüküm.

⁸⁶ 130 numaralı hüküm.

⁸⁷ 189 numaralı hüküm.

⁸⁸ 172 numaralı hüküm.

⁸⁹ 182 numaralı hüküm.

⁹⁰ 224 numaralı hüküm.

cüllahlar(dokumacılar) şeyhi olan Hacı Ahmed'in, dokumacılarla ilgili işlerin yürütülmesinde resmi hiçbir görevi olmayan şahısların müdahale ve düşmanlık yaptıkları bildirilerek, kimseye müdahale ettirilmemesi, müdahale edenlerin men ve def edilmesi emredilmiştir⁹¹. Evâil Receb 1102/31 Mart 1691 tarihli Halep kadısı ve mütesellimine gönderilen diğer bir hükümde de, deveçiler şeyhi olan Hacı Yusuf'un deveçilerle ilgili işlerini yaparken dışarıdan cebren müdahale ve gadr edildiği belirtilerek cebren müdahale ettirilmemesi istenmiştir⁹².

7-İRANLI TÜCCAR VE HACILARIN SIKINTILARI

İran'dan ticaret ve hac için Osmanlı topraklarına gelen hacı ve tüccarlar, dönemin genel idari bozukluklarından etkilenerek çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Karşılaşılan sıkıntıların başında vefat edenlerin mallarının geride bıraktıkları mirasçılara intikal ettirilmesi ve haksız olarak vergi talep edilmesi gelmektedir. Belirtilen sıkıntılar iki devlet arasında sorun oluşturmuş ve yapılan görüşmelerin müzakere konularından birisini teşkil etmiştir. II. Süleyman'ın başa geçmesiyle tebrik için İstanbul'a gelen Acem Şah'ının elçisinin ricasıyla Acem tüccarından mahmiye-i İstanbul'da bulunanlardan vefat edenlere beytülmal emininin müdahale etmemesi, gerek Şah'ın kendi metayıyla ticarete gelenler ve gerekse kendi hesabına ticarete gelenlerden ve misafir olarak gelip vefat edenlerin mallarının mirasçılara intikalinin sağlanması için Şah tarafından görevlendirilen adamlara teslim edilmesi konusunda maliye tarafından evâmîr-i a'liye verilmiştir. Konuyu tekid için de ferman çıkarılmıştır. Birkaç seneden beri Osmanlı topraklarında yaşayıp İran ile alakası olmayanların mallarının beytülmal emini tarafından zapt edilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca Acem tüccarlarından yave(sahipsiz hayvan) adıyla bir nesne talep edilmemesi de istenmektedir⁹³. Hükümde belirtilen hususlar, İstanbul ve Bursa'daki Acem tüccarları ile ilgili olduğu belirtilmekte ise de, hükmün Halep'e de gönderilmesi belirtilen hususların Halep'te geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

1099/1687 yılında çıkarıldığı belirtilen yukarıdaki fermanın çok da işe yaramadığını görüyoruz. 1102 yılında Acem hacıları Dîvân-ı Hümâyûna şikayette bulunmuşlar, pişkeş akçesi, yasakçı ve sair bahane ile akçe talep edildiğini ve vefat edenlerin kardeşleri ve varisi bulunduğu halde mallarına ve erzakına el konulduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda gönderilen hükümde daha önce sadır olan emri şerif mucibince bir ferde zulm edilmesine rıza olmadığı belirtilerek tavaf-ı beytül-harama ve ziyaret-i ravza-ı mutahharaya azimet eyleyenlere geçtikleri mahallerde beylerbeyilerin ve sancakbeylerinin çeşitli bahaneler ile müdahale etmemeleri emredilmiştir⁹⁴. 1 Cemaziyel-ahir 1102/2 Mart 1691 tarihli hükümden Acem hacılarının yanlarında bir nesne olmadığına dair şer'îye mahkemesinden belge almalarına rağmen bazı ehl-i örf taifesinin pişkeş ve sair bahane ile kanunlara aykırı olarak akçe talep ettikleri anlaşılmaktadır⁹⁵. Kadılarına gönderilen hükümde, ehl-i örf taifesine Acem hacılarından bir akçe ve nesne aldırılmaması için emir verilmiştir. Hükümlerden de anlaşıldığı gibi İran'dan gelen şahıslardan haksız yere vergi alınmaması ve ölenlerin mallarına dokunulmaması istenmesine rağmen bu hükümlere uyulmadığı ortaya çıkmaktadır.

⁹¹ 167 numaralı hüküm.

⁹² 188 numaralı hüküm.

⁹³ 18 numaralı hüküm.

⁹⁴ 191 numaralı hüküm.

⁹⁵ 196 numaralı hüküm.

8-AZINLIKLARIN DURUMU

Azınlıklar, bir devlet otoritesi altında yaşayan, aralarında din, dil, ırk farkı bulunan, özel anlaşmalarla verilen haklardan yararlanan gruplardır. Osmanlı Devleti, ele geçirdiği topraklarda yaşayan gayrimüslimlerden haraç ve cizye alırken can ve mal güvenliklerini emniyet altına almıştır. Gayrimüslimler, İslam Hukuku'nun "zimmi hukuku" ile birlikte zaman zaman çıkarılan "örfî hukuk"un sağladığı düzen içinde huzur, barış ve güven içerisinde yaşamaktaydılar. Osmanlı Devleti, her topluluğun hukukî gelenekleri ve uygulamalarına, özellikle fertlerin toplumda kişisel yaşamlarına ölüm, evlenme ve veraset gibi konulara saygı göstermiş, her birinin kendi kültür ve anlayışlarının gereklerine göre yaşayabilmelerine imkan tanımıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra Gennadios Scholarios'u İstanbul Patrik'i olarak atamış ve devlet içerisindeki bütün Ortodoks inancını paylaşanların başı olmuştur. Fatih Sultan Mehmet tarafından, Patrik Gennadios ve Ortodoks Kilisesine kendi toplumu üzerinde sayısız malî, hukukî özerklikler ve ayrıcalıklar verilmiştir. Patrik, idaresi altındaki toplumun vergisinden sorumlu tutulmuş, bunun karşılığı olarak devlet tarafından kendisinin Patriklik otoritesi tanınmış ve desteklenmiştir. Benzer düzenlemeler Ermeniler, Yahudiler, Süryaniler için de yapılmıştır. Her gayrimüslim cemaat ayrı bir millet olarak kabul edilmiştir. Her gayrimüslim birey de böyle bir topluluğun üyesi idi. Bu toplulukların liderleri, bir yandan kendi milletin yöneticisi, hem de padişahla cemaatı arasında aracı konumundaydı. Bu şekilde tek tek bireyler, liderleri aracılığıyla devletle ilişkilerini düzenlemekte, liderler de kendi cemaatlarına mensup bireylerin davranışlarından, vergi ve diğer yükümlülükler açısından devlete karşı sorumlu idiler. Cemaat liderleri kendilerine tanınan geniş özerklik içerisinde işlerini yürütmek üzere teşkilatlara sahip olmuşlardır. Cemaat liderleri, sultan tarafından beratla atanmakta ve verilen beratlarla cemaat liderinin görev ve sorumlulukları sıralanmaktaydı.

Antakya, Şam, Halep ve tabi olan vilayetlere 15 Safer 1100/9 Aralık 1688 tarihinde Azas adlı patriğin atanması ile ilgili beratta, belirtilen yerlerdeki Rum ahaliye Azas'ın patrik olarak atandığı, Rumların kendilere ait olan işlerde patriğe müracaat etmeleri gerektiği, doğru olan sözlerinden çıkmamaları, vefat eden rahiplerin beşbine(akçe) kadar olan metrukatlarını almasını, beşbinden yukarısını eminlerin mîrî için zabt etmelerini, azl ve tayine müstehak papazları kuralları mucibince azl edince kimsenin müdahale etmemesi, tedip eyledikte kimsenin mani olmaması, patrikin izni olmadan nikah yapılmaması, vefat edenlerin kendi ayinleri üzere kilise fukarasına ve patrike her ne vasiyet ederse makbul olduğu ve Rum şahitleri ile amel olunmasını, patrikliğe dahil olan yerlerde evlenmeleri caiz olmayanların nikah edilmemesi, boşanma olduğunda patrikten gayri kimsenin karışmamasını, bilcümle eski külliyele, bağ, bahçe, tarla ve çayırlarına, manastır ve kiliselere vakf olan eşyalara bundan evvel patrik olanlar ne vecihle mutasarrıf olmuşlarsa aynen devam etmesi belirtilmektedir⁹⁶.

Halep, Şam, Diyarbakır, Mardin ve tabi vilayetlere 8 Muharrem 1102/12 Ekim 1690 tarihinde atanan Süryani patriğinin beratında yukarıda Rum patriğinin beratında belirtilen hususlara ilave olarak Süryani patriğinin veya vekilinin yapılan tasaddukları toplamak için diğer vilayetlere gider iken bazı tehlikeli yerlerde kıyafetlerini değiştirdiklerinde vilayet idarecilerinin müdahale ve taarruz etmelerinin engellenmesi ifade edilmektedir⁹⁷.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz Osmanlı Devletinde yaşanan genel idari bozukluklar ve asayişsizlikten gayrimüslim unsurların fazlasıyla etkilendiklerini ve idarelerinde ciddi sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Savaş sebebiyle taşrada merkezi yönetimin otoritesinin bitme noktasına gelmesi eyaletlerde gayrimüslimlerin de devlete itaatlarını azaltmış, zaman

⁹⁶ 14 Numaralı hüküm. 9 Receb 1101 tarih ve 90 numaralı hüküm ile Halep Ermeni Marhasalığına yapılan tayinde de aynı bilgiler tekrar edilmiştir.

⁹⁷ 106 numaralı hüküm.

zaman başlarına buyruk hareketlere sebep olmuştur. Osmanlı yönetimi zaman zaman patrikleri değiştirmekte, yeni atamalar gerçekleştirmektedir. Eski patriklerin yeni atamaları kabullenmek istemediklerinden, yeni atanan patriklere verilen beratlarının sonunda, eski patriklerin müdahale ve taarruz etmemesi hususunda emirler yer almaktadır. Nitekim 25 Zilhicce 1100/10 Ekim 1689 tarihinde atanan yeni Süryani Patriği Gorkis'i, eski Patrik Bedros kabullenmek istememiş ve bazı kudretli kimselere dayanarak Halep'teki Süryani kiliselerinin idaresine karıştırmamıştır. Hatta 1102 senesi Muharrem'ine kadar Halep'teki patriklik rüsûmu eski Patrik Bedros tarafından toplanmıştır. 22 Muharrem 1102/26 Ekim 1690 tarihinde Halep kadısı ve mütesellimine gönderilen hükümde, 25 Zilhicce 1100/10 Ekim 1689 tarihinden beri eski Patrik Bedros tarafından alınan patriklik rüsûmunun kendisinden tahsil edilerek yeni Patrik Gorkis'e teslim edilmesi, eski patriğin hiçbir şekilde patriklik işlerine müdahale ettirilmemesi istenmiştir⁹⁸. Benzer şekilde Halep'teki Ermeni Marhasalığında da sıkıntılar yaşanmaktadır. 1095/1684 yılında Sis(Kozan) Marhasalığına tabi olan Halep Marhasalığına Rahip Azar'ın azli üzerine Rahip Giragor tayin edilmiştir. Sis Ermeni Marhasası, Halep Marhasalığını kaldırarak Sis Marhasalığına dahil etmiştir. Sultan beratı ile tayin edilen Halep Ermeni Marhasası Rahip Giragor ise boşta kalmıştır. Burada da açıkça sultan beratı ile tayin edilen bir görevliye müdahale edilmiş ve merkezi idarenin hükmü geçersiz kılınmıştır. 9 Receb 1101/18 Nisan 1690 tarihinde gönderilen hükümde Rahip Giragor'un Halep Ermeni Marhasalığı beratı yenilenmiş ve hiç kimsenin müdahale etmemesi istenmiştir.⁹⁹

Uzun süredir devam eden savaş ve bozgunlar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin mali bünyesi sarsılmış ve mali durumun düzeltilmesi için bir çok yeni tedbirler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Yapılan düzenlemelerden birisi de gayrimüslimlerden toplanan cizyenin direkt merkezi hazine için tahsil edilmeye başlamasıdır. 28 Cemâziyel-evvel 1102/27 Şubat 1691 tarihli Tokat, Halep ve Amed kadıları ile Anadolu'nun orta kolunda olan diğer kadılara gönderilen hükümde, “memâlik-i mahrûsemde sakin gerek mîrî cizye güzâr keferre reayası gerek evkâf-ı selâtin ve havâs ve gerek havâs-ı vüzerâ ve mirmirân ve mirlivâ ve ocaklık ve kıla' ve mîrî ve yurdluklara dahil olan keferre reayası umum üzere 1102 senesinden cizye-i şer'ileri ednâ ve evâsıt ve a'lâ itibarıyla kağıt ile tahsil olunmak fermanım olup bilcümle memhûr-ı kağıt nehc-i şer'i tahsili için şurutuyla mufassal evâmir-i şerifem tahrîr ve halen hazine-i amirem de hıfz olunmağla imdi emr-i şerifim vardıkda ... mukaddema verilen berat ve defter mucibince cem ve tahsil ettirmeyip ... vaz'-ı yed etmiş dahi var ise tahsilini defter edip hıfz eylemesi ... cümle mübaşirleri Dersaadetime gelmek üzere tenbih eyleyesiniz ki, yedlerine hazine-i amiremden memhur cizye kağıtları ve nehc-i şer'i üzere evâmir-i şerife verilip ba'de tahsil oluna deyu fermân-ı a'lişânım sadır olmuştur” buyurulmaktadır. Hükümden anlaşıldığı gibi çok farklı arazi grupları üzerinde yaşayan gayrimüslim reayanın cizye ödemeleri “mukaddema verilen berat ve defter mucibince cem ve tahsil ettirmeyip” hazine-i amireden verilecek mühürlü cizye kağıtları ile tahsil edilmesi istenmektedir. Eğer tahsil edilmiş olanlar var ise bunların deftere kaydedilip muhafaza edilmesi istenmektedir ki, bu durum o zamana kadar çeşitli devlet görevlilerine tahsis edilmiş olan cizyelerin belirtilen tarihten sonra direkt hazineye aktarılma uygulamasının başlamasıdır. Bu uygulamayla devlet görevlileri gelir kalemlerinin birisinden mahrum kalırken hazine, içine düştüğü mali buhranı aşmak için yeni bir gelire sahip olmuştur. Bu durumun gayrimüslimler açısından önemi ise, şahsi geliri için cizye tahsilatı yapan devlet görevlileri yerine muhatapları, hazine için tahsilat yapan görevliler olmasıdır. Gelirlerini çoğaltmak için reyadan topladıkları vergileri sürekli

⁹⁸ 110 ve 111 numaralı hükümler.

⁹⁹ 90 ve 91 numaralı hükümler.

haksız bir şekilde artıran devlet görevlilerinin olduğu bir dönemde, muhatabın direkt hazine olması ve hazine adına cizyelerin toplanması gayrimüslimleri bir miktar rahatlatmış olmalıdır.

10-HALEP'TEN ASKER TEŞKİLİ ve KAPIKULLARININ SEFERE İŞTİRAKI

1683 Viyana bozgunu sonrası Avusturya, Venedik ve Rusya ile başlayan savaş sürecinde II. Süleyman dönemi önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. II.Süleyman döneminin ilk yıllarında İstoni Belgrad, Lippo, Varadin, Belgrat, Semendire gibi önemli merkezler Avusturyalıların eline geçti ise de, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın 25 Ekim 1689 tarihinde sadrazam olması ile alınan tedbirler ve yapılan seferler sonucunda Semendire ve Belgrat gibi bir kısım yerler geri alınmış ve bazı başarılar kazanılmıştır¹⁰⁰. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bir taraftan Osmanlı maliyesini düzeltmek için yeni tedbirler ve uygulamalar yapılırken bir taraftan da ordunun düzen ve disiplinine önem verilmiş, eyaletlerdeki askerlerin seferlere katılımı için tedbirler alınmıştır.

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın sadarete gelmesinin öncesinde birçok önemli şehir Avusturyalıların eline geçince, nefir-i amm (seferberlik) ilan edilmiş ve birçok bölgeden asker toplanmıştır. 22 Rebiül-sani 1100/13 Şubat 1689 tarihli kayıta, Halife-i rûy-ı zemîn'in sefere çıkacağı, memâlik-i mahruseden cenk ve harbe kadir reayanın cihat ve gaza için sefer-i hümayuna katılması hususunda hatt-ı hümayun çıkarıldığı belirtilmiştir¹⁰¹. Vezir Ahmet Paşa'nın görevlendirildiği nefir-i amm için Halep mahalle sakinleri ve cemaatları, ittifak ve ihtiyarları ile her mahalleden cenk ve harbe katılacak olan reayanın isimlerini belirleyerek listelerini yapmışlardır. Listede 50 mahallenin adı ve her mahalleden sefere iştirak edeceklerin adları tek tek yazılmıştır. Her mahallenin başında mahalle imamının adı bulunmaktadır ki, listelerde sefere katılacakların adlarını imamların belirlediği anlaşılıyor. 50 mahalleden yaklaşık 330 isim belirlenmiştir¹⁰². 50. mahallenin listesinden sonra evâmîr-i sultaniye defterinin sayfaları kopmuş olduğundan diğer mahallelerden sefere katılacak olanların sayısı bilinmemektedir. Halep'in bu dönemde mahalle sayısının 74 olduğu¹⁰³ düşünülürse 500 civarında Halep şehir merkezinden sefere katılımın olduğu söylenebilir. Sefere katılacakların listesindeki isimler “ İbrahim bin Abdulkadir, Hacı Hüseyin bin Hacı Ali minhâ bedel-i mezbûr bil-kefalet o” veya “ ... zikr olunan bedelsiz esâmî ahâlî-i mahallenin kefaletindedir¹⁰⁴” şeklinde kayıt edilmiştir. Bu kayıtlardan mahallelerden sefere iştirak edenlerin bir kısmının mahallenin itibarlı ve zengin şahısları tarafından kendi yerlerine bedel olarak ve kefilliklerini üstlenerek gönderildiklerini, bir kısmının da genel olarak mahalle adına ve mahallelinin kefaleti altında sefere katıldıklarını anlıyoruz.

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, sadarete gelmesinden hemen sonra yapılacak sefer için hazırlıklara başlamış, kapıkullarının sefere katılımı için tedbirler almış ve sefere katılmayanların dirliklerini ellerinden aldırmıştır. Halep'te bulunan Kapıkullarının Temmuz 1690 yılında yapılacak sefere katılmaları için hazır olmaları konusunda hüküm gönderilmiştir. 15 Şa'bân 1101/24 Mayıs 1690 tarihli hükümde, yeniçeri, topçu, cebeci ve sair askerlerin¹⁰⁵ Edirne sahrasında toplanmaları için emir gönderildiği, sefere çıkmak için evlerinden

¹⁰⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.3-I. Kısım, Ankara 1973, s.527.

¹⁰¹ 227 numaralı hüküm.

¹⁰² 227 numaralı hüküm. Sayfa 108-119 arasındaki listeler.

¹⁰³ 1678 tarihinde Halep'in 74 mahallesi bulunmaktadır. Enver Çakar, **17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenler**, Elazığ 2006, s.92.

¹⁰⁴ 227 numaralı hüküm, sayfa 111.

¹⁰⁵ Yeniçeriler terfi ettikleri zaman tımara çıkmaları kanundu. Yeniçerilere yangın söndürme hizmetlerinden ve gayretlerinden dolayı da dirlik verilirdi. İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları I**, Ankara 1988, s. 351-353.

ayrılmayanların veya sefere çıkıyoruz diye Halep'ten çıkıp sefere katılmayanların¹⁰⁶, yoklama defterinde ismi olmayanların dirliklerinin ellerinden alınıp reaya defterine kayıt olunması, kıyafetlerinin bozdurularak reaya şekline konulması ve üzerlerine edası lazım gelen tekâlifleri ödemesi emredilmektedir. Sefere iştirak etmeyenlerin serdarları tarafından dirliklidir diye korunmaya çalışılır ise aman verilmeyip katil edilmesi için ferman çıkarıldığı belirtilmektedir¹⁰⁷. 1690 yılında Fazıl Mustafa Paşa'nın serdarlığında yapılan bu seferde Niş, Semendire ve Belgrad Avusturyalılardan geri alınmıştır¹⁰⁸.

1690 yılında kazanılan başarıdan hemen sonra ertesi yıl için yeni sefer hazırlıklarına başlanmıştır. 1691 yılında yapılacak sefere Halep'ten kapıkullarına ilave olarak aşiret ve cemaat kuvvetlerinin de katılması sağlanmıştır. 5 Cemaziyel-evvel 1102/4 Şubat 1691 tarihli hükümde, Kilis ekradından Çavuşoğlu Karabekir ve Kilis'ten Kasım'ın cemaatinden 306 nefer süvari askerinin sefer-i hümayuna memur oldukları belirtilerek her bir askerin levazım ve muaveneti için 50'şer esedi gurus ve başbuğ tayin edilen Karabekir ve Kasım için de 500'er gurus olmak üzere toplam 16.300 gurusun Halep gelirlerinden ödenmesi emredilmektedir¹⁰⁹. 7 Cemaziyel-ahire 1102 tarihli diğer bir hükümde de, Türkman-ı Halep cemaatinden 700 nefer süvarinin sefer-i hümayuna iştirakleri için her birine 50'şer kuruştan 35 bin ve başbuğ olan Mirza Bey ve Pehlivanoglu Bektaş Bey'e 500 gurus olmak üzere toplam 36 bin gurusun Halep Muhassallık malından ödenmesi istenmiştir¹¹⁰.

Cemaziyel-evvel ve Cemaziyel-ahir 1102 tarihlerinde birbiri peşisıra gönderilen hükümlerde kadılardan, yeniçerilerin cümlesinin mükemmel, mürettep, müsellaht tüfenkleriyle serdarları bayrakları altında toplanıp 1691 yılında yapılacak sefere iştiraklerini sağlaması istenmekte ve bu konuda kusurları vaki olursa cezalandırılacakları belirtilmektedir¹¹¹. Kapıkulu süvariler için ayrıca gönderilen 1 Cemaziyel-evvel 1102/31 Ocak 1691 tarihli hükümde dirlik erbabından bir ferd geriye kalır ise reaya defterine kaydolacağı ve reaya tekâliflerini ödeyeceği belirtilerek kemal mertebe cenk araçları tedarik edip, vakt ve zamanında çıkıp, hızlı ve acil bir şekilde Davutpaşa sahrasına ulaşmaları istenmektedir. Çeşitli bahanelerle, vakit var ve başkaları ile gideriz gibi düşüncelerle geriye kalınma ihtimali olursa, ziyade mutazzır olacakları ve sefer yolunda kasaba ve köylerdeki reayayı rahatsız etmemeleri belirtilmektedir¹¹².

Sefere katılmayanların cezalarının uygulamaya konulduğu, dirliklerinin ellerinden alındığı ve reaya statüsüne tabi tutularak vergilendirildikleri görülmektedir. 13 Cemaziyel-evvel 1102 tarihli Halep kadısı ve Anadolu'nun orta kolunda bulunan kadılıklara gönderilen hükümde, kazalarda sakin, mükim ve müsafir yeniçeri, topçu ve cebeci taifesinden dirlik iddiasında bulunanlardan sefere katılmayanların dirlikle alakası kalmadığı ve kıyafetlerini çıkartıp reaya şekline konulması belirtildikten sonra Sinekîn-i Bünyad kalesi ve sair kalelerin

¹⁰⁶ Benzer durumlar Sivas, Ankara, Eskişehir bölgesindeki bütün sancaklarda mevcuttur. Merkezden gönderilen fermanlar durumu düzeltmekten acizdi. Çok kere subay ve komutanların rüşvet alarak duruma göz yumdukları anlaşılıyor. Asker toplamakla görevli saray memurları(sürücü çavuşlar) bazen sefere gitmek istemeyen askerler tarafından kandırılıyor, hatta öldürülüyordu. İlber Ortaylı, "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilayetlerinin toplumsal Ekonomik Durumu Üzerine", s.11-13.

¹⁰⁷ 7 numaralı hükmün devamı(numarasız hüküm, sayfa 4).

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.525-527.

¹⁰⁹ 150 numaralı hüküm.

¹¹⁰ 164 numaralı hüküm.

¹¹¹ 173 ve 176 numaralı hükümler.

¹¹² 174 numaralı hüküm.

kurtarılmasında hizmet edenlerin kendilerinden ve dirliğe mutasarrıf olmayan babalarından dahi, oğullarını sefer için teçhiz edip muavenette bulunmalarından dolayı tekâlîf-i örfiyye ve tekâlîf-i şakka talep edilmemesi istenmektedir¹¹³.

Halep'ten kapıkullarının sefere katılımı için sıkı tedbirlerin alındığı ve aynı zamanda Halep'ten aşiret kuvvetlerinin de katıldığı Avusturya seferine Köprülü Fazıl Mustafa Paşa serdar olarak görevlendirilmiş ve 14 Haziran 1691 tarihinde Edirne'den hareket etmiştir. 19 Ağustos 1691 tarihinde Salankaman Muharebesinde Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit olmasıyla Halep Valisi Vezir Koca Halil Paşa orduyu Belgrat'a çekmiş ve Ordunun serdarlığına tayin olmuştur¹¹⁴.

SONUÇ

Kısa bir zaman dilimi hariç II. Süleyman döneminin kapsayan I Numaralı Halep Evâmir-i Sultaniye Defteri incelenmiş ve Osmanlı Devleti'nin genel durumuna bağlı olarak Halep'te yaşanan gelişmeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. 1683 Viyana kuşatması sonrasında yaşanan bozgun döneminde Osmanlı Devleti oldukça sarsılmış ve bu durumdan Halep'te etkilenmiştir. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın sadarete gelmesiyle birlikte bazı tedbirler alınmış ve bu tedbirler Halep'te de uygulanmıştır.

1683'ten beri devam eden savaş durumu ve Halep Valisi'nin Avusturya cephesinde olmasından dolayı Halep'teki asayiş, güvenlik ve devlet otoritesi sarsılmış, yolsuzluklar ve haksızlıklar artmıştır. En büyük şikayet vergilerin toplanması konusunda yaşanmıştır. Muhassıl, mültezim ve diğer görevliler, kanun ve emirlerde belirtilen miktarların üzerinde, defterlerde ve kanunlarda hiç yeri olmayan veya daha önce kaldırılmış vergileri talep ederek halka zulm etmişlerdir. Tahsil edilen vergilerin bir kısmı ise hazineye teslim edilmemiştir. Bir taraftan savaş zamanı ve hazinenin sıkıntıda olduğu belirtilerek vergilerin tahsilatının yapılması ve hazineye teslim edilmesi için görevlilere ardı ardına hükümler gönderilirken halktan da haksız yere vergi talepleri konusunda ilgili görevliler hakkında şikayetler başkente ulaşmıştır. Haksız vergiler nedeniyle birçok köy ve kasabanın halkı dağılmış ve perişan olmuş, vakıflar zarara uğramıştır. Haksız vergi toplanmaması için çok sayıda emir gönderilmesine rağmen, gönderilen emirlere uyulmadığı görülmüştür. İstek ve talepler doğrultusunda ekonomik sıkıntıya düşen halkın bir kısmı avâriz vergilerinden muaf edilmişlerdir. Muaf olanların sayısı merkeze göre Halep'in kırsal kesimlerinde daha yüksektir. Bu da köy ve kasabaların ekonomik bakımdan gerilediğini ve ortaya çıkan sıkıntılardan daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Mali sıkıntıyı aşmak için ilk defa gürüş ve uzun bir aradan sonra bakırdan mangır sikke kesimine başlanmıştır. Mangır kısa zamanda Halep piyasasında da yayılmış, fakat kısa süre sonra vergilerin sadece 1/3'nün mangır olarak ödenebileceği belirtilmiş, sonra da mangır kullanımı tamamen kaldırılmıştır. Yine mali sıkıntıyı hafifletmek için cizye gelirlerinin tamamı verilen mühürlü kâğıtlar ile merkezi hazine için toplanmaya başlamıştır.

Devlet otoritesinin zaafiyeti her yerde hissedilmekteydi. İran'dan gelen hacı ve tüccarlardan gönderilen hükümlere rağmen haksız yere vergi alınmaya, vefat edenlerin mallarına el konulmaya devam edilmiştir. Gayrimüslim cemaatlere sultan tarafından atanan yeni patriklerin göreve başlama ve vazifelerini yapmalarında sorunlar yaşanmıştır. Vakıf arazilerde toplanan vergilerde de problemler yaşanmış, vakıf görevlilerin atanmasında ve toplanan gelirlerin harcanmasında vakfiyelerin dışına çıkmıştır. Kırsal kesimlerde aşiretlerden kaynaklanan eşkıyalık olayları artmış, Kilis ve çevresinde ciddi sorunlar ortaya

¹¹³ 153 ve 154 numaralı hüküm.

¹¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s.535-536.

çıkış, yolların güvenliği kalmamıştır. Halep Valisi cephede olduğu için, Rakka ve Maraş Beylerbeyilerine görev verilmiş, halktan kuvvet toplanarak eşkıyaların hakkından gelinmeye çalışılmıştır. Halep merkezde ortaya çıkan bazı kudretli kimseler, bir kısım şahısları himaye ederek sosyal ve iktisadi hayata haksız müdahalelerde bulunmuşlardır.

Avusturya cephesinde yaşanan bozgun karşısında 1689 yılında nefir-i amm çıkartılmış ve Halep'in merkez mahallelerinden 500 civarında şahıs belirlenerek cepheye gönderilmişlerdir. Yine 1691 yılında Halep'teki aşiretlerden toplam 1306 askerin her birine 50 kuruş ve başbuğlarına 500 kuruş Halep hazinesinden ödenerek cepheye sevk edilmişlerdir. Eyalette bulunan yeniçeri, topçu, cebeci ve sair kuvvetlerin birlikleri ile birlikte orduya katılarak cepheye gitmeleri hususunda sürekli emirler gönderilmiştir. Sefere gitmeyenlerin, sefere gidiyoruz diye çıkıp orduya katılmayanların, yoklama defterinde ismi olmayanların dirliklerinin ellerinden alınması, kıyafetlerinin çıkartılarak reaya şekline sokulması ve reyadan alınan vergilerin talep edilmesi istenmiştir. Hatta sefere iştirak etmeyenler, serdarları tarafından dirliklidir diye korunmaya çalışılır ise aman verilmeyip katl edilmesi için ferman çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

- 1 Numaralı Halep Evâmir-i Sultaniye Defteri** (Merkez-i Vesâik-i Tarihiye, Şam-Suriye). ÇAKAR Enver, **XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı** (1516-1566), Elazığ 2003.
- ÇAKAR Enver, **17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenler**, Elazığ 2006.
- DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 1993.
- İNALCIK Halil, “**Saray-Bosna Şer’iye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna**”, Tarih Vesikaları, c.II, sayı 11, Ankara 1943.
- MANTRAN Robert, “**XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?**” **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Yayın Yönetmeni Robert Mantran) c.1, İstanbul 1995.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayic ül- Vukuat**, c.III-IV, (Yayına Hazırlayan Neşet Çağatay), Ankara 1992.
- ORTAYLI İlber, “**17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilayetlerinin toplumsal Ekonomik Durumu Üzerine**”, Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I, Ankara 2004.
- ORTAYLI İlber, “**İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine**”, Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul 1981.
- PAMUK Şevket, “**Osmanlı İmparatorluğunda Para (1326-1914)**”, Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi(Editör Halil İnalcık, Donald Quataert), c.2, İstanbul 2006.
- TABAKOĞLU Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 2003.

PAKALIN M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.I,II,III, İstanbul 1983.

UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c.3-I. Kısım, Ankara 1973.

UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, **Kapıkulu Ocakları I**, Ankara 1988.

SAHİLLİOĞLU Halil, **Avâriz Maddesi**, DİA, c.4, İstanbul 1991